

celo evropski kulturni prostor bi omogočilo večjo cirkulacijo idej in ljudi,³³ več konkurence in polno izrabo obstoječih spodbud intelektualnega dela.

Že na začetku pričujočega članka sem omenil, da sociologijo spoznanja zanimajo predvsem aktualni problemi razmerja med družbeno strukturo in spoznanjem. Nekaj teh problemov sem poskušal še naprej razčleniti, v ta namen pa sem zastavil ustrezna podrobnejša vprašanja in domneve. Izrecno moram povedati, da niti na eno od teh vprašanj nisem poskušal odgovarjati, pač pa sem jih poskušal čim bolj jasno opredeliti in jih navezati na nekatere sociološke pojme in teorije. Naloga raziskovalcev bo seveda, da bodo ta in še številna druga vprašanja dosledno prevedli na strokovni jezik in da bodo zanje našli delovne definicije, ki jih bodo pripeljale do ustreznih podatkov. Šele ti bodo zanesljiva osnova za razumevanje vloge, ki jo ima v naši družbi znanje in ustvarjalno intelektualno delo.

Peter Jambreč

PRICEVANJA

PRAVA IN »MANJŠINSKA« DEMOKRACIJA

Nemara se utegne v moralni stiski, primitivnosti sodobnega človeka zdeti nekolikanj naivno, vendarle je že od nekdaj v odnosih med ljudmi tako ali drugače prisotna recipročnost, se pravi, da je nemoralno svojemu bližnjemu zanikati, poizkušati iztrgati tisto, kar osebno, zase šteješ kot nedotakljivo, samo po sebi razumljivo. To pa ne glede na mednarodnopravne in druge finese povsem enakovredno velja za odnose med državami, narodi, narodnimi manjšinami in seveda tudi za občutljiv splet stikov, občevanja med manjšino in tako imenovanim večinskim narodom v posameznih državah. Kakor ni matematične (kvantitativne) morale, tako tudi ni mogoče prej omenjenega načela vsebinsko, po kakovosti širiti in krčiti zavoljo števila ali podobnih razlogov pripadnikov kake manjšine, saj se danes vsaj verbalno v načelu, teoretično strinjamo, da je za ohranitev in skladen razvoj (za preprečenje usihanja) manjšine nujno razvejano posebno varstvo, ogrlica stvarnih ukrepov, ki jo naj bi zaščitila celo pred nehotenim nasiljem večine. Seveda bi to že bili idealni pogoji, saj imamo tudi v Srednji Evropi s toliko kulturne dediščine obremenjeni docela nasprotno primere, ko manjšine naravnost ekspresno kopnijo v nasprotju s primarnimi pojmovanji organskega, naravnega razvoja in življenjske sile, trdnosti.

Na osnovi uradnih podatkov se je samo naših rojakov prek Karavank v pičlem desetletju »zgubilo« (od 1951 do 1961) za dobro tretjino ali natančneje 35,1 odstotek. Zapisal sem že, kolikor se bo nadaljevalo *samo z enako* (podčrtal J. J.) statistično naglico, bo treba še pred letom 1981 muzejsko zaščititi še nekaj preostalih, uradno priznanih Slovencev, da bi tako ohranili drobec

³³ Seveda pa lahko namesto izraza »kulturni prostor« uporabljamo tudi bolj prozaičen, zato pa preciznejši pojem »tržišče delovne sile«, namesto izraza »cirkulacija idej in ljudi« pa »mobilnost znanstvenih in univerzitetnih delavcev«. Ta »mobilnost« je že vsakdanja življenjska praksa tisočev znanstvenih delavcev v SZ in v ZDA; vedno uspešneje pa jo uveljavlja tudi konservativna Zahodna Evropa.

mikavne etnografske pisanosti sodobne Evrope, za kar se je navduševal (mislim na etnično pestrost) v lanskem ljubljanskem predavanju tudi avstrijski ekspert T. Veiter. Ta sicer čisto realna črnogleda sklepanja ne ponazarjajo le sedanjega dejanskega stanja in procesov, temveč enako tudi vso pomanjkljivost (če uporabimo to blago besedo) sedanje stopnje veljavne manjšinske zaščite. Kar je še posebej značilno pri vsem tem in tudi za to vrednotenje v precej pogledih izhodiščno dejstvo, da avstrijska republika za svojo manjšino na Južnem Tirolskem v Italiji vztrajno in nepopustljivo terja ne le do potankosti podrobno sistemizacijo posebnega manjšinskega varstva, temveč tudi mednarodno »zasidrano« teh aranžmajev, ki naj bi pomenili nadaljnjo in verodostojnejšo aplikacijo sporazuma De Gasperi-Gruber iz septembra 1946. Zavaljo obrobne primerjave: k »paketu« na osnovi predlogov komisije devetnajstih (o tem sem pisal že v lanski številki 10) so v Rimu prav zadnje mesece dodali še nekaj za avstrijsko manjšino pozitivnih korektur. Tako morajo biti med drugim ukrepi gospodarskega programiranja na Južnem Tirolskem sprejeti v soglasju z manjšino; volilno pravico ima le tisti, ki štiri leta neprekinjeno prebiva na tem območju, dalje etnično ravnovesje med italijanskim in nemškim etničnim elementom mora veljati tudi za poldržavne ustanove in naposled še sklepna, načelna korektura »zaščita manjšine sodi med materije, ki imajo za Italijo nacionalni interes«. Vse to skupaj z drugimi že sprejetimi varstvenimi normami pač precej presega tradicionalne zamisli o kulturnojezikovni avtonomiji, saj bi se posebna zaščita s temi ukrepi raztegnila na območje, ko bo lahko manjšina že delno nadzirala priliv italijanskega elementa na njeno etnično področje, poleg tega pa bo lahko enakovredno soodločala o ključnih ekonomskih vprašanjih(!).

Bistvo zahtev glede »Verankerung«, kakor temu pravijo Avstrijci, so pač mednarodno priznane možnosti, da se tako, kolikor drugi odpovejo, izterja dosledno izvajanje in uveljavitev prej omenjenih zaščitnih posebnosti. »Je pa še pravno jamstvo, tj. izbira mednarodnega foruma, na katerega naj bi se obrnili za primer spora.« je pojasnjeval ta vidik avstrijski zunanji minister Tončič-Sorinj na tiskovni konferenci (6. aprila letos). »Italija predlaga mednarodno sodišče v Haagu. Toda tudi to sodišče ima svoje meje. Zato potrebujemo dodatno pravno jamstvo.« Torej gre za nekakšen trikot: država, v kateri živi manjšina, matična država in naposled tretji, mednarodni forum, ki naj razsoja o morebitni sporni realizaciji tistega, o čemur sta se sporazumeli v tem primeru manjšina in rimska vlada, oziroma Italija in Avstrija. V primerjavi s sporazumom iz leta 1946 ima naša manjšina v Avstriji iz mednarodnega vidika še perfektnejšo, če to tako označimo, legitimacijo, zasnovo, saj je člen 7 Državne pogodbe z Avstrijo iz leta 1955 iz vseh vidikov enakovreden, denimo, tistemu, ki sankcionira avstrijsko politično nevtralnost. Le v primerjavi s sedanjo italijansko-avstrijsko situacijo zadeve v zvezi z našo manjšino v Avstriji po sklenitvi državne pogodbe maja 1955 niso šle na boljše, marveč v precej nasprotni smeri. In to ne nemara glede obrobnih, marveč tudi življenjsko pomembnih vprašanj (v polnem smislu te besede in pojma), kakor je to bila na »deželni ravni« uveljavitev »demokratske pravice« staršev in s tem drastična utesnitev dvojezičnega šolstva septembra 1958 v primerjavi s stanjem, ki so ga same avstrijske oblasti ustvarile po koncu druge svetovne vojne. Dodatno še k avstrijsko-italijanski manjšinski kontroverzi: *conditio sine qua non* avstrijske strani je, da mora s slehernim posameznim ukrepom soglašati predvsem pri-

zadeta manjšina sama in od tod tudi sorazmerno pogosti posveti v Rimu, pa v Boznu ter med manjšino in predstavniki matične dežele v severnotirolskem Innsbrucku.

Vsi iskreno sopotrujemo, da je striktna uveljavitev te metode nedotakljivo izhodišče za resnično demokratično reševanje manjšinskih vprašanj, k čemur naj namenoma dodamo še misel nemškega, kölnskega profesorja A. Hilckmanna, da »kar je za eno narodnostno skupino pravilno, ne more biti za drugo napak.« V minulih letih se je sicer avstrijska vlada nekajkrat posvetovala s kvalificiranimi predstavniki slovenske manjšine in plod tega dialoga je bil, da so sporazumno uredili nekaj vprašanj (od personalnih slovenskih šolnikov od odškodnin zaradi nacističnega preseljevanja in preganjanja do nekaterih podpor za slovenske kulturne ustanove). Nikakor seve tega ni podcenjevati, a je vendar pri tem nujno ugotoviti, da so ostala ključna vprašanja slej ko prej odprta. Resnici na ljubo pa velja pripisati, da so pred tem mimo in za hrbtom manjšine sklepali in odločili o nekaterih vozliščih manjšinskega varstva na Koroškem. Predvsem je to že omenjena zadeva izpred dvanajstih let, ko je od dvojezičnega koncepta iz leta 1945 ostal le še labilen torzo, kar je z vsemi vzporednimi posledicami (posredna bistvena omejitev dvojezičnega ozemlja) potisnilo slovensko manjšino v svojevrstno pat pozicijo, ko bi jo utegnil še kak podoben, soroden ukrep tudi docela paralizirati. Zavaljo osvežitve spomina in sploh je umestno ponoviti, da so takrat ta ukrep prizadeti predstavniki manjšine kakor tudi naši izvedenci med drugim ocenjevali kot ravnanje, »ki ruši temelje enakopravnosti manjšine in tako naravnost izpodbija ureditev, kakršno je državna pogodba potrdila, in s tem onemogoča izvedbo manjšinskih zaščitnih določb tudi na drugih toriščih javnega življenja« (J. Pleterški, Državna pogodba in manjšina, Slovenski Poročevalec, 29. novembra 1958). Žal pa seve ni prišlo do vzpostavitve v prejšnje stanje, ampak do nenehnih neke vrste referendumov, ko se morajo starši sleherno jesen vnovič odločati, ali je za njihove otroke koristno, če se učijo tudi materinščine. Na temo stvarnega, pravičnega in iskreno zasnovanega manjšinskega varstva sem že v oktobrski številki zapisal, da le to ne more kapitulirati pred izvršenimi dejstvi, da se ne more sprijazniti kot z normalnimi s takimi »statusi quo«, ki so bili ustvarjeni z grobimi raznarodovalnimi, asimilacijskimi priuški, z očitnim restriktivnim interpretiranjem z državno pogodbo sankcioniranih manjšinskih klavzul.

Če pregledujemo razplet po letu 1958 skozi to zgodovinsko projekcijo, se ni moč izogniti vtisu, da so bili poznejši, tudi konstruktivni ukrepi le obliž na še nezaceljeno rano. Docela napak bi namreč ravnali, ko bi pri vrednotenju aktualnih dogodkov in pojavov pozabili na osnovna dejstva iz novejšje zgodovinske geneze, še posebej tistih, ki so tako ali drugače bistveno vplivali na poznejše procese. Le v tem kompleksnem, stvarnem okviru je mogoče meritorneje razmišljati tudi o zadnji dunajski manjšinski pobudi oziroma o osnutku zveznega zakona o uporabi slovenščine pri upravnih organih in v toponomastiki, za kar pa je zvedela, to velja debelo podčrtati, prizadeta manjšina šele iz časopisnega izvlečka. Zakaj gre? Če naj verjamemo Slovincem jedkemu dnevniku »Salzburgernachrichten« (27. maja 1967) gre za »velikopotezen osnutek«, medtem ko ga »Volkszeitung« (31. maja) ocenjuje kot »velikodušno ponudbo«. No, pa poglejmo, v čem je ta »velikopotezna velikodušnost«? Predvsem naj bi bila slovenščina, sodeč po teh indiskretnostih, le nekakšen

pomožen in ne drugi uradni jezik, poleg tega pa naj bi se uporabljala le tam, v tistih občinah, kjer bi se za to izrekla tretjina prebivalstva. Toda še pred tako konsultacijo prebivalstva se bi morala tretjina občinskih odbornikov izjasniti v prid prej omenjeni referendumski anketi.

Nekateri skušajo na avstrijski strani to nujnost dvakratne eno tretjinske večine prikazati kot nekaj povsem novega, Slovincem zelo prijaznega, s čemer naj bi preskočili od nacionalističnih in drugih krogov že tolikokrat terjano ugotavljanje manjšine kot podlago za kakšenkoli ukrep v njen prid. Za tistega, ki ne pozna dvojnega obraza koroških razmer (ne glede na včasih iskrena prizadevanja nekaterih krogov) in zavoljo tolikih ujmov upognjenega in ustrašovanega koroškega slovenskega človeka, se bi utegnila ta »dvotirna« metoda zdeti tudi v skladu z demokratičnimi pravili. Drugod in v normalnih razmerah (v širokem smislu tega pojma) bi nemara bilo res tako; nikakor pa ne na Koroškem, kjer že omenjeni padeč v pičlih desetih letih (1951—61) tistih, ki so pri popisu izpovedali slovenski ali »vindišarski« občevalni jezik, doseže celo več kot tretjino in ob dejstvu, da je bilo v šolskem letu 1966/67 prijavljenih k dvojezičnemu pouku 1689 otrok, se pravi skoraj trikrat manj, kakor jih je ugofočila (6733) uradna šolska statistika pred sklenitvijo državne pogodbe. Pripisati še velja, da je prej omenjena novelirana metoda pravzaprav po svoji vsebini in sicer vendarle izpeljanka (le v nekoliko manj grobi zunanji obliki) prejšnjih predlogov za retortno ugotavljanje slovenskih sodržavljanov. O tretjinskem cenzusu skoraj nima smisla razpravljati, saj so tudi v Evropi (Skandinavija) postavili precej nižjo raven desetih odstotkov. Sicer pa je ta pripomba čisto platonična in postranskega pomena, ker pristojni avstrijski krogi (kakor mi) dobro vedo, kaj zajema dvojezično ozemlje in so tudi leta 1945 to praktično pokazali ne nemara iz posebne ljubezni do Slovencev, marveč zaradi zgodovinskih, objektivnih dejstev. Sicer pa je menda po sestanku 5. junija letos na Dunaju med zveznim kanclerjem Klausom, zunanjim ministrom Tončičem in njihovimi eksperti ter predstavniki koroške deželne vlade prišlo že do nekakšne kompromisne variante. Opustili naj bi anketiranje, vendar bi omejili uporabo slovenščine v upravi le na tri sodne okraje (Pliberk, Železno Kaplo in Borovlje), kjer je bila že doslej dopuščena uporaba slovenščine pred sodišči. Odpadli pa naj bi tudi dvojezični topografski napisi, ki bi utegnili preveč »provocirati« javno mnenje. Tako utesnjeno interpretacijo jezikovnega zakona naj bi predložili v odobritev parlamentu. Vsaj tako je to najnovejšo genezo mogoče razbrati iz pisanja avstrijskega tiska, ki poizkuša še vedno vse to predstaviti kot nekak liberalni posluš za potrebe slovenske manjšine. »Eksperti urada zveznega kanclerja so skušali pojasniti koroškim predstavnikom,« piše med drugim dunajska »Die Presse« (7. junija), »potrebo kompromisa med linijo šolskega zakona, ki se je izkazala kot preveč daljnosežna in zahtevo po ugotavljanju manjšine, katere izidi bi prišli prav tistim inozemskim krogom, ki trdijo, da se na Koroškem raznaroduje.« Ne glede na te verbalistične utemeljitve pa ni moč mimo dejstva, da je taka interpretacija, če že trenutno ne načenjamo drugega, povsem restriktivna.

Če se povrnemo k uvodnemu razglabljanju: uzakonitev pravice do uporabe materinega jezika (brez seveda takega ali drugačnega ugotavljanja ali kakršnih koli restrikcij) bi bila le drobec splošno vzeto tistega, kar Avstrija kot matična dežela zahteva za svoje rojake na Južnem Tirolskem. Da ne bo pomote, vsi, ki nam je pri srcu zares demokratično razvozlanje manjšinskih protislovij, smo

za čim bolj širokosrčne, liberalne in iskreno dobronamerne zasnove, vendar z bistvenim pristavkom, da mora tako oblikovana kvaliteta veljati za vse (prilagojeno razmeram in posebnostim) in torej tudi za slovensko manjšino onstran Karavank. »Manjšinska« in prava demokracija sploh namreč ne prenese dvojne mere.

Dr. Janko Jeri

KNJIŽNIČNA MREŽA V SLOVENIJI

Osnovna načela pri graditvi knjižnične mreže

Kadar so knjige in drugo knjižnično gradivo dostopne vsem občanom, ki prebivajo v večjih krajih, pa tudi v najmanjših naseljih, takrat govori sodobni knjižničarski delavec o strnjeni knjižnični mreži. Takrat namreč, ko so ljudske, znanstvene, strokovne in šolske knjižnice tesno organsko povezane med seboj, šele lahko opravljajo svojo nalogo pri dviganju splošne in kulturne ravni delovnih ljudi, pri razvoju znanosti in gospodarstva in pri šolskem in izvenšolskem izobraževanju mladine.

Temeljna naloga vseh knjižnic je, da zbirajo, strokovno obdelujejo, hranijo in dajejo na uporabo — različne vrste knjižnic v različne namene — knjige, tj. knjige in periodika in drugo knjižnično gradivo (rokopisi, avdiovizualno gradivo, zemljevidi, načrti, standardi itd.). Živimo v svetu, kjer že tako ogromna knjižna produkcija narašča iz leta v leto. Po podatkih UNESCO iz leta 1961 izide na leto ok. 541.000 knjig in 115.000 časnikov in revij. Osrednji vprašanji, ki ju rešuje sodobno knjižničarstvo, sta, kako povezati vse vrste knjižnic v enotno knjižnično mrežo, tako da bo vsak bralec v vsaki knjižnici ali z njeno pomočjo lahko dobil vsako knjigo ali informacijo, ki jo potrebuje, in kako obvladati ogromno in vedno bolj naraščajočo knjižno produkcijo in v zvezi s tem specializacijo znanstveno raziskovalnega dela. Knjižnice v knjižničarsko razvitih državah so si razdelile strokovna področja, za katera navkljub literaturo, sporazumele so se, da bodo sestavljale centralne kataloge — le-ti imajo pri vsakem delu označeno, v kateri knjižnici določenega območja ga hranijo — in da bodo, ker žele čimbolj zadostiti vsem željam bralcev, med seboj izposojale literaturo in posredovale informacije. Takšna sodobna knjižnična organizacija omogoča, da je bralcu, članu večje ali manjše knjižnice na voljo knjižna zaloga in knjižnična služba pravzaprav vseh knjižnic na določenem območju. (V Angliji so že pred nekaj leti angleškemu bralcu lahko postregli iz knjižne zaloge angleških knjižnic z literaturo in z informacijami več kot 85 %-no, drugo pa so mu posredovali iz knjižnic zunaj Anglije.).

Knjižnice se organizirajo kot vsaka druga javna služba. Zato je razumljivo, da se njihova organizacija usklajuje z upravnim sistemom države in se veže na večja upravna središča, v katerih delujejo vzorno urejene knjižnice s poklicnim strokovnim kadrom in z večjo knjižno zalogo. Poleg osnovne dejavnosti prevzemajo te knjižnice — navadno jih imenujejo osrednje občinske, okrajne, četrtne ipd., pri nas pa so prevzele ime »matične knjižnice« — tudi organizacijo knjižnične mreže na tem območju, posredovanje knjige in razvoj knjižnične službe, v prvem obdobju graditve knjižnične mreže pa še posebno skrbe za strokovno ureditev knjižnic na svojem območju, saj je to temeljni pogoj, da se knjižnice lahko s pomočjo povezovalnih procesov, ki pomenijo